K STRATÉGII DOROZUMIEVANIA SA (LITERÁRNY A MEDIÁLNY TEXT)

Viera Žemberová

Abstrakt

Text, ktorý vznikol v autorskej produkcii rozhlasového redaktora, ktorý sa v súlade so svojou profesiou pohybuje po území Slovenskej republiky a vyhľadáva také témy, ktoré svojou aktuálnosťou či nadčasovosťou, a to predpokladá, zaujmú poslucháčov rozhlasovej stanice *Radiožurnál*, stáva sa karikovaným „objavovaním" inakosti slovenského etnika a jeho sociálneho prostredia. Texty, ktoré majú svoju genézu v redaktorovej empírii, v regionálnych exkluzivitách, v politologických a historických nuansách, stali sa textovým a tematickým obsahom knižne vydanej publikácie. Ambícia dať mediálnemu textu formu literárneho textu si vyžiadala nielen očakávané štylistické presahy medzi slovom zachyteným „zvukom" a „zápisom", ale aj naliehavú potrebu vytvoriť medzi tematickou „kuriozitou" zovretého rozhlasového príspevku spôsob, ako sa cez jej detail dorozumieť s recipientom – mediálnym a textovým – na jej spoločenskom kontexte a na metóde akceptovania zvoleného výkladu javu, pretože ten nie je „originálny", iba novo modifikovaný, exponovaný a aktualizovaný „tu a teraz".

Kľúčové slová

médiá – rozhlas – žáner – štýl – téma – detail – narátor – areál – názor – text

Východiskom na zvažovanie vzťahu medzi literárnym a mediálnym textom sa stala knižne publikovaná práca Ľubomíra Smatanu *Jánošíci s těžkou hlavou* (2010), ktorá má sémanticky a hodnotovo a priori vymedzený podtitul *Mýty a realita Slovenska očima českého reportéra*.

Obal knižného vydania je nenáhodne opatrený logom *Rádiožurnál, Český rozhlas 1*. Na vnútornej záložke publikácie sú ďalšie podnetné (potrebné) informácie, ktoré poskytuje adresa www.65pole.cz:

- „... *Jánošíci s těžkou hlavou*, která je patrne první seriózním průřezem života našich sousedů na Slovensku od cestopisů Boženy Němcové vydaných před 150 lety."
- „Nyní, po 17 let po rozpadu federace, přichází ‚československé' téma opět na pořad dne. Kniha je výsledkem čtyřleté reportérske práce, při které Ľubomír Smatana jako stálý zpravodaj Českého rozhlasu prokázal svou výjimečnou schopnost propojit objektívni fakta a každodenní zprávy s osobním zážitkem ‚člověka z terénu' a s poutavými příběhy lidí z těch nejzapadlejších koutů Slovenska."
- „Ačkoli je autor sám slovenský rodák, nešetří ironií a vtipy. [...] Zároveň však vykresluje jedinečné kouzlo země, ke které měli Češi vždy výjimečný vztah a kterou stojí za to znovu objevit."

Čitateľ, navyše aj Slovák žijúci, ba aj v čase lustrovania Smatanovej publikácie nežijúci, na území Slovenska a profesiou nie reportér, rozhodne zneistie po prečítaní a zvá-

žení podstaty týchto „odporúčacích“ a hodnotiacich útržkov z vnútorného prebalu vydania, ku ktorým sa hlási adresa www.65pole.cz asi aj preto, lebo si narýchlo musí odpovedať na to, kde žije a kam geograficky i štátnym príslušenstvom patrí – do zadubenej gubernie alebo do spoločenstva emancipovanej strednej Európy; či krajina, ku ktorej sa hlási, je nepoznaným kúskom zeme a krajiny „kdesi“ a na mape ju treba hľadať na „neprebádanom kontinente“, a či skutočne je jeho štátne a etnické spoločenstvo v roku 2010 právoplatným a regulárnym členom Európskej únie, ba či je vôbec možné, aby sa v treťom tisícročí „objavovalo“ reportérom Českého rozhlasu to, čo je spoločensky aj dejinne dávno všeobecne známe a exponovali sa – ignorujúc nedávnu minulosť – takto nízkoponorne ukotvené a v duchu „prvorepublikových“ výprav odovzdávané správy z „opusteného“ Slovenska a zverejňovali sa, čo aj ironicky a s karikatúrou, ale vedomostne bez reflexie – ako keby prirodzene neplynul dejinný čas a spoločenský vývin – etnické, sociálne, politické, ekologické, geografické a kultúrne i personálne „rarity“, ktoré vo svojom následku i dôsledku pobavia práve domácich, teda slovenských čitateľov, naisto nerozšíria obzor neslovenských čitateľov, no, v čom väzí podstata, znevážia profesionálnu podstatu, teda odbornosť a osobnostnú vycibrenosť či spoločenskú hodnotu reportérovej práce, keďže sa jej výsledok, predložený v Smatanovej publikácii, svojím zmyslom nenapĺňal. Akokoľvek to Smatana „vidí“, predsa sa krajina Slovensko a štát Slovenská republika nenachádzajú v nepriechodnom tmavom, vlhkom a na zvuky tajomnom pralese, ale v civilizovanej a humanizovanej krajine a – znova – v strednej Európe so všetkými komunikačnými prepojeniami na súčasný moderný občiansky, politický, ekonomický a vedecký i kultúrny život kontinentu a sveta. No a ešte je tu „historická“ rieka Morava ako prirodzený dotyk medzi krajinou, kde sa Ľ. Smatana narodil, a krajinou, v ktorej si zarába na svoj chlieb každodenný a, navyše, – ako na potvoru – dejinná pamäť našepkáva, že do 31. 12. 1992 tu bol desaťročia funkčný spoločný štát, v ktorom autor publikácie – narodený tam a žijúci tam – vyrástol, vzdelával sa, získal profesiu, má rodové i osobné dejiny. Tak čo sa stalo s jeho historickou pamäťou? Dôsledky profesie nemôžu predsa až tak kruto zasiahnuť identitu reportéra a objektívne výsledky jeho osobnej poznávacej práce. Ostáva ešte jedna možnosť: že sa Ľubomír Smatana rozhodol priblížiť Slovensko tej skupine čitateľov a poslucháčov, ktorá svoje dejiny a dejiny „sveta“ odpočítava dňom a rokom svojho narodenia. No a ak je to tak, potom, mysliac na Miloša Kopeckého, niet čo namietať voči spôsobu a tematickej mozaike aj „hravej“ štylistike predloženej publikácie. Druhá možnosť naznačuje však i to, že by sa to „všetko“, čo adresa www.65pole.cz naznačuje v reklamnom prebale publikácie, dalo zhrnúť do natoľko známej frázy – že redaktor naplnil „spoločenskú objednávku“, teraz pre redakciu *Rádiožurnál* v Českom rozhlase 1. Glosovanie by sa mohlo nateraz uzavrieť zistením, že adresa www.65pole.cz neposlúžila odborne, spoločensky a morálne publikácii Ľubomíra Smatanu ani v neslovenskom kultúrnom prostredí. Naopak,

vydala „objektívnu" správu o profilovaní redaktora a jeho práce pre konkrétne médium v Českej republike.

Literárny[1] a mediálny[2] text[3] svoju poznávaciu a zážitkovú rolu naplní „v okamihu" svojho spojenia s príjemcom. No obidva náročné „úkony" pre svoju vertikálnu štruktúrovanosť – predpokladáme – nie sú následkom kontaktu ad hoc, pretože v osobnosti príjemcu, v jeho typovom a sociálnom vyhranení, sú uložené a priori individuálne „požiadavky" na prijímanú „informáciu" z čítaného alebo mediálne sprostredkovaného textu a ich naplnenie chápu – mediálny príjemca alebo čitateľ textu – ako vklad do už jestvujúcej individuálnej poznávacej a zážitkovej „rozhľadenosti".

Texty Ľubomíra Smatanu, adresa www.65pole.cz to naznačuje jasne, majú dve realizácie: odvysielanie v rozhlase a publikovanie v „papierovej" forme, čo by znamenalo, že v rozčlenení médií patria do záberu sekundárnych komunikačných médií, podľa užívateľského dosahu medzi prostriedky celospoločenskej komunikácie a podľa „kľúča" Marshalla McLuhana medzi „horúce" médiá, teda patrí im významná rola medzi elektonickými médiami.

Rozhlas spoločne s televíziou využívajú najmodernejšiu technológiu na to, aby prijímali a vysielali „obsahy", pretože „[v]ýhodou rozhlasu a televize je sledování událostí v přímem přenosu" (pozri Schallenbergerová, 2007, s. 30 – 33). Ďalší spôsob ich jestvovania ich pričleňuje medzi „tlačené", teda „papierové" médiá.

V prospech i neprospech literárnej a mediálnej komunikácie a dorozumievania sa využívanými textovými predlohami sa ukazuje čas, ktorý rozčleníme na čas primárneho odvysielania obsahu (rozhlasovým) médiom a na čas „reprízovaného" vyrovnávania sa s čítaným, ale totožným, tým istým alebo variovaným (kontaminované žánre publicistiky) textom, navyše zverejneným v publikácii.

Pritom ako margináliu treba aktualizovať skutočnosť, že do priestoru medzi čas odvysielania a čas čítania vstupuje pre subjekt (aj jeho pričinením či prostredníctvom) nemalé množstvo diferencovaných komunikačných operácií, čitateľských kompetencií a intelektuálnych, sémantických i „textových" zručností, na ktoré má v tom okamihu „licenciu" len a len konkrétny autorský subjekt, lebo pozná zámer svojho sústredenia sa na mediálny a nemediálny text, na zamýšľaný spôsob, na po-/využitú metodiku a na kategóriu vysoké a nízke vedome. Napokon možno rovnako rozlíšiť recepčné stupne a, podľa stratégie a poznávacej i spoločenskej tendencie, i šírku žánrovej formy zakomponovanú autorom do konkrétneho textu.

---

[1] V tejto súvislosti je vhodné aktualizovať očakávanie J. P. Sartra od literatúry, ktorá má čitateľovi predložiť „jeho vlastný kritický obraz" (in Bartko, 2002, s. 135).

[2] Podľa Martiny Schallenbergerovej je mediálny text prostriedok, objekt a následok jestvovania a činnosti médií, pretože sú spojené s medziľudskou komunikáciou, teda sprostredkúvajú „nejaký" oznam, správu (in Bína – Niklasová, 2007, s. 29).

[3] Pozri Hrabák, 1973; Miko, 1989; Plutko, 1992.

Text, ak sa neradí medzi žánre politického spravodajstva, ale má ambíciu poskytnúť „iné“ poznávacie, estetické, emotívne „informácie“ o istej jednotlivosti, komponuje do výpovede – reči a do písomného prejavu – štylistiky redaktora/autora textu, popri faktografii, náučnej, poznávacej, aj jeho spontánnu zážitkovú rovinu, čo v súzvuku smeruje do hodnotovej sentencie, poučenej reflexie alebo do odporúčania so zaujatým osobným hodnotiacim súdom.

V komunikačnej/dorozumievacej/oznamovacej, ale vždy najmenej dvojsmerovo (odosielateľ – prijímateľ) vedenej situácie vymieňania si poznatkov „o niečom, o niekom, niekde, s niekým“ sa text a jeho „autor“ dostáva do takej komunikačnej udalosti, ktorá sa naplní až vtedy, keď sa text stáva súčasťou nášho vedomia a podrobuje sa aktu dorozumenia, rozvinutej recepcie jedinečným autorovým zvukom (hlas) alebo čítaním sprostredkovaných „textových“ zložiek (pozri Pospíšil, 2009, s. 122 – 126; Miko, 1989).

Profesia rozhlasového redaktora má svoje zákonitosti, čo znamená, že si popri ďalších požiadavkách vyžaduje isté predpoklady, ale vedľa toho to, čo nie je normatívne, i to, čo odmeriava profesijnú „životnosť“ rozhlasového redaktora. Práve ona je dennodenne podmieňovaná i tým, ako ho prijíma a oceňuje poslucháč. Zo strany poslucháča, či si to uvedomuje alebo nie, vzniká objektívny tlak na redaktora. Vedomie tlaku možno chápať aj v spektre ako požiadavku na aktuálne/seriózne/bulvárne/zábavné „relácie“ či žánre; pritom za týmito „operáciami“ sa vždy nachádza profil média, pre ktoré pracuje, čo sa môže odraziť v redaktorom filtrovanom alebo exponovanom výbere regiónu, témy, problému, udalosti, persóny, sociálneho či etnického „detailu“. Za týmito operáciami treba zhodnocovať aj spôsob, akým to, čo je – podľa jeho zváženia a odhadu iniciovanie a povzbudzovanie záujmu svojho poslucháča/čitateľa o jeho prácu redaktora/autora – v konkrétnom čase a v istých súvislostiach – „odsúdené“ na (ne)záujem, ohlas, (ne)úspech rozhlasového a čitateľského príjemcu. Prirodzenosť ľudských i profesijných vecí a dejov prikazuje, aby to, čo robíme, získalo uznanie a bolo hodnotené ako užitočné pre spoločenstvo. Informácie sú predstupňom hlbokých vedomostí, teda im táto rola jednoznačne patrí. Napokon, žijeme so siedmou veľmocou a nemôžeme ju, veď by to bolo aj zbytočné a nenáležité, ignorovať.[4]

Spravodajské žánre – podliehajú premenám tak ako žánre v genológii umeleckej –, ktoré poskytujú redaktori z regiónov, si vyžadujú jednotlivosť, detail, invenčné problémové miesto a naznačenie, čo by mohlo byť na jeho široko chápanom horizonte. Redaktor v teréne navyše plní rolu „poučeného“, ale v podstate len informovaného, preto aj univerzálneho sprostredkovateľa či upravovateľa konkrétnej správy o niekom či niečom. Spôsob, akým sa všeobecne známu alebo „všeobecne“ pozabudnutú či skutočne

[4] Bližšie Bína, 2008, s. 123 – 125: pragmatickosť dorozumievania literárneho a mediálneho textu sa dá priblížiť pragmatike výchovy a tie po prvé počítajú s tým, že nepoznáme fakty, ale jestvujú len ich interpretácie, po druhé sa zorientujeme v jave alebo téme, keď sa na ňu sústredíme, a po tretie po skúsenosti s jednotlivosťou, porozumením jej významu a hodnote pre širšie spoločenstvo sa zameriame na jej globálny dosah.

novú, v najkrajnejšom prípade tendenčnú (cielenú ako atrakciu či senzáciu) informáciu rozhodne „posunúť“ ďalej prostredníctvom svojho (rozhlasového) média, si žiada, aby sa celý úkon – výber regiónu, výber jednotlivosti, sústredenie sa na problémový detail, naznačená perspektíva a redaktorova pointa (to on sa musí personalizovať pred poslucháčom či čitateľom svojím profesionálnym úsudkom a výkonom ako subjekt/typ/kvalitný redaktor v role tvoriaceho subjektu) – sústredil na detail. Napokon len tak a takto sa začne „otvárať“ jeho informácia po odznení/prečítaní nuansovým komunikačným postupom dekódovania a dorozumenia sprostredkovanej informácie. No vždy ide o spravodajský žáner a ten sa spravidla bez širších spoločenských či vývinových súvislostí voči kontextu, z celku vyňatej vecnej, myšlienkovej, štylistickej „jednotlivosti“ medzi poslucháčov dostáva s otáznikom: rozumeli jej, „dorozumeli“ sa so zámerom redaktora a spôsobom vyslania informácie zvukom či písmom, dokázali si, príjemcovia a recipienti, navodiť a skonštruovať potrebný kontext, do ktorého informácia patrí. Ak mediálny či textový žáner túto možnosť „autorovi“ (ne)poskytol, priraďujú sa ďalšie funkčné otázky, ktoré smerujú k poetike, štylistike a fundamentálnosti „profesie“ rozhlasový redaktor a autor literárneho/neliterárneho textu.

Mýty a realita Slovenska očima českého reportéra sa dostali do priesečníka oživovania a aktualizovaného nadsadzovania pôvodných mýtov s politologickým a politickým akcentom súčasnosti (Rómovia, Maďari, Rusíni, Slováci; J. Slota, H. Malinová-Žáková, R. Fico a iní), hoci sa „tvária“ ako chvíľa pravdy o aktuálnosti aj relevantnosti redaktorom vyabstrahovanej „pravdy“ zo slovenskej témy (Košice, Petržalka, Bratislava – Gemer, „divoký východ“, Žehra), pramenne sa opierajú o torzá z informácií v politických denníkoch (SME, 2007), o priezviská konkrétnych redaktorov, čo najskôr pre českého poslucháča navodzuje exotiku diaľky a cudzoty (slovenská kuchyňa, bryndzové halušky a pivo, Vysoké Tatry a ekológia, južné Slovensko a reč, menšiny a Luník IX, postavy politickej scény a ich osobnostná „výbava“), ba napĺňajú v publikácii i to najcennejšie, čo je osobnostne späté s autorom, s jeho názormi, vzdelaním, občianskymi postojmi a profesionalitou, teda tým, čím sa identifikuje prostredníctvom publikácie Ľubomír Smatana nielen so súčasnosťou, ale aj s budúcnosťou profesie a nadčasového i „prínosného“ zmyslu publikovania textov, ktoré zaradil do publikácie *Jánošíci s těžkou hlavou*.

Podľa všetkého si pôvodný, isto dobrý zámer Ľubomíra Smatanu, neželal čitateľa, aký sa mu najskôr ujde. Publikácia iniciuje pohyb v názorových mantineloch, tie spravidla nič neriešia, a tak sa na náročného čitateľa musí autor textov pripraviť odborne i remeselne zdatnejšie. Náročný čitateľ bude ten, ktorý sa chce dozvedieť, kto ho svojou odbornosťou a rozhľadenosťou oslovuje, ako sa orientuje v probléme areálu a poskytne mu viac, ako prežívajúce obohrané a vyprázdnené „mýty“ o krajine či o šarvátkach a politických „taľafatkách“ z periodickej tlače a z televízneho média. Nateraz dorozumenie medzi literárnym a mediálnym textom v publikácii Ľubomíra Smatanu „spočinulo“ v ľahučkom lineárnom reťazci z časovej osi: ako bolo, je, ale – aj tak bude?

ZDROJE

BARTKO, Michal: Stupne poznávania. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2002.

BÍNA, Daniel: Pragmatistická perspektíva komunikační kompetence. České Budějovice: Vydavateství Vlastimil Johanus 2008.

BÍNA, Daniel – NIKLASOVÁ, Eva: Hledání nových cest v didaktice slohu a literární výchovy. České Budějovice: Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury 2007.

HRABÁK: Josef: Poetika. Praha: Československý spisovateľ 1973.

MIKO, František: Aspekty literárneho diela. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre 1989.

PLUTKO, Pavol: Autor umeleckého diela. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre 1992.

POSPÍŠIL, Ivo: Textová a narativní komunikace v době multimédií. In: Bína, Daniel: Literární komunikace v multimediální době. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity 2009, s. 122 – 126.

SMATANA, Ľubomír: Jánošíci s těžkou hlavou: Mýty a realita Slovenska očima českého reportéra. 1. vyd. Ilustrace Milan Starý. Praha: 65. pole 2010.

Some Remarks on the Strategy of Understanding (Literary and Media Text)

Abstract

Text, which resulted from the radio production of the author, who in accordance with his profession mixes well with other people in the territory of the Slovak Republic and searches for those themes – which in their topicality and overtime – as he expects – engage the attention of radio station ***Radiožurnál***. Texts which have their genesis in editor's experience, in regional exclusivities, in politological and historical nuances, became the text and thematic contents of the published book. The ambition – to give media text the form of literary text required not only expected stylistic overstepping between the word caught by "sound" and "record", but also the urgent necessity to form between thematic "rarity" of radio contribution the way how through its detail to come to understanding with recipient – media as well as the text one – on its social context and on the method of acceptation of selected interpretation of phenomenon because this one is not "original" but only modified in a new way, exposed and updated "here and now".

Keywords

(mass) media – radio – genre – style – theme – detail – narrator – area – opinion – text

Viera Žemberová (1948) pôsobí ako vysokoškolská učiteľka na Inštitúte slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzite v Prešove. Jej literárnovedné bádanie sa sústreďuje na problematiku slovenskej poézie a prózy 19. – 21. storočia. Orientuje sa na vývinové procesy slovenskej literatúry, na problematiku teórie textu a venuje sa aj otázkam medziliterárnosti 19. – 21. storočia.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
17. novembra 1
080 78 Prešov
Slovenská republika

viera.zemberova@unipo.sk

http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/viera-zemberova

Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA 1/0025/09
Genologické a medziliterárne štúdie.